

Janusz Sztumski

Zawód w świetle socjologii

Problemy Profesjologii nr 2, 13-17

2006

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

ZAWÓD W ŚWIETLE SOCJOLOGII

Streszczenie

W artykule poddano analizie problematykę zawodu w kontekście przede wszystkim kształtowania życia ludzi. Przy czym analiza przebiega w aspekcie indywidualnego i społecznego spojrzenia na zawód.

Istotne związki z zawodem mają tutaj określony styl i standard życia. Zawód jest kategorią społeczną, która pojawiła się wraz z pierwszymi podziałami pracy.

OCCUPATION IN THE LIGHT OF SOCIOLOGY

Summary

The article analyses the problem of occupation in the context of human life development. Yet, this analysis is made from individual and social occupation perspective.

Very important relations with the occupation influence certain style and standard of life. Occupation is a social category that emerged together with the making of the first work divisions.

Słowo *zawód* jest wieloznaczne. Na ogół jest używane w celu oznaczenia określonego, wyodrębnionego w wyniku społecznego podziału pracy zespołu czynności – których spełnianie wymaga odpowiedniego przygotowania – wykonywanych przez daną osobę dla zapewnienia środków utrzymania.

Z moralnego lub formalno-prawnego punktu widzenia *zawodowymi* są wszystkie czynności uznane za takie przez zwyczajowe lub prawne normy, wykonywane zarobkowo przez poszczególne osoby, zgodnie z obowiązującymi w danym społeczeństwie etycznymi zasadami oraz przepisami i standardami.

Biorąc pod uwagę znaczenie tak pojmowanego zawodu w procesie kształtowania życia ludzi trudno dziwić się temu, że jest on przedmiotem zainteresowania wielu nauk, np. ekonomii, etnologii, pedagogiki, psychologii, prawa i socjologii. W moich rozważaniach koncentruję się na socjologicznych aspektach zawodu, które w różnym stopniu są także uwzględniane przez inne nauki.

Z punktu widzenia socjologii szczególnie ważne są następujące kwestie związane z zawodem:

1) Jakie rodzaje prac lub zespoły czynności określa się mianem *czynności zawodowych* w danym społeczeństwie lub w społeczności, np. wśród mieszkańców wsi – i dlaczego są one właśnie tak określane?

2) Jakie warunki podmiotowe i przedmiotowe muszą być spełnione przy wykonywaniu czynności zawodowych, czyli inaczej mówiąc: kto – i w jakich okolicznościach powinien wykonywać te czynności, które są określane *czynnościami zawodowymi*?

3) Jakim prestiżem cieszy się dany zawód w konkretnym społeczeństwie lub środowisku społecznym i od czego on zależy? Chodzi tu o społeczne wartościowanie poszczególnych zawodów i o uwarunkowania tego wartościowania, z którym łączy się podziw danych zawodów albo ich niska ocena społeczna.

4) Jakie właściwości psychofizyczne i psychospołeczne łączą się z wykonywaniem danego zawodu oraz w jaki sposób i w jakim stopniu są one kształtowane przez społeczne uwarunkowania, m.in. przez obowiązujące wzory społeczne i istniejące stereotypy poszczególnych zawodów?

Otóż np. w cywilizowanych społeczeństwach leczenie chorych przez lekarza jest czynnością zawodową; natomiast praktyki terapeutyczne będące dziełem znachora nie są czynnościami zawodowymi.

Z kolei osoba traktująca hobbystycznie uprawianie posiadanej ziemi lub sadu – nawet wtedy, gdy postępuje zgodnie z zasadami agrotechniki – nie jest uważana za rolnika lub ogrodnika, zwłaszcza w środowisku wiejskim.

Wiadomo, że wykonywanie czynności zawodowych jest zależne również od posiadania przez danego człowieka pewnych osobistych uprawnień i możliwości ich realizacji w warunkach uważanych za konieczne, czyli *lege artis*, tzn. zgodnie z przyjętymi zasadami.

Nie każdy zawód jest także w takim samym stopniu podziwiany i szanowany w każdym społeczeństwie. Jedne zawody są więc bardzo, a inne mniej prestiżowe. To przecież, co warunkuje wysoki albo niski prestiż danego zawodu zależy od rozmaitych czynników, m.in. od wartości uznawanych w danym społeczeństwie lub w jego rozmaitych środowiskach społecznych.

Z poszczególnymi zawodami łączą się też pewne właściwości psychofizyczne i psychospołeczne, np. określona kondycja fizyczna i odporność psychiczna oraz staranność, odpowiedzialność, poczucie solidarności itp. cechy.

Przy poszukiwaniu odpowiedzi na wyżej wymienione pytania trzeba zatem uwzględniać rozmaite uwarunkowania związane z cywilizacyjnym i społecznym rozwojem danych społeczeństw lub istniejących w ich obrębie społeczności.

Wykonywanie zawodu łączy się zawsze z określoną aktywnością danego człowieka, wyrażaną w licznych czynnościach. Jak wyróżnić jednak spośród wielu różnorodnych czynności wykonywanych przez konkretnego człowieka takie, które nazywamy *zawodowymi*? Czym różnią się owe czynności od innych? Na jakiej więc podstawie orzekamy, że to te, a nie inne czynności są czynnościami zawodowymi? Oto pytania, nad

którymi warto się zastanowić w refleksjach podjętych na wcześniej zasygnalizowany temat.

Biorąc pod uwagę zwyczajowe lub formalno-prawne aspekty, zawodowymi są wszystkie czynności uznane za takie przez obyczajowe lub prawne normy, wykonywane zarobkowo przez poszczególnych ludzi zgodnie z obowiązującymi przepisami i standardami – na co wskazywałem wcześniej. Tego rodzaju określenie czynności zawodowych, które może być przydatne dla prawników lub ekonomistów, nie jest jednak wystarczające dla socjologa, ponieważ nie akcentuje socjologicznych aspektów owych czynności.

Z socjologicznego punktu widzenia zawodowymi nazwiemy wszystkie takie czynności, jakie wynikają ze społecznych podziałów pracy i powodują szczególnie zaangażowanie psychofizyczne danego człowieka, a ponadto określają jego:

- a) funkcję i pozycję społeczną, czyli określone przez zwyczaje i prawo obowiązki i uprawnienia każdego, kto ten zawód wykonuje;
- b) standard i styl życia;
- c) wygląd zewnętrzny i sposób zachowania¹.

Przyjrzyjmy się bliżej tego rodzaju czynnościom, które występują w przeróżnych zawodach.

Są to czynności na tyle społecznie ważne, że ludzie łączą z nimi zarówno określone *funkcje*, wynikające z istniejącego w danym społeczeństwie podziału pracy (np. obowiązki rzemieślnika, lekarza, nauczyciela itp.), jak i *uprawnienia* związane właśnie ze społeczną funkcją danego człowieka, czyli z ogółem jego powinności, jakie ciążyą na nim ze względu na wykonywany zawód. Owe obowiązki i uprawnienia stanowią podstawę do wyodrębnienia w praktyce życia społecznego takich zbiorów ludzi, jakimi są *kategorie zawodowe*.

Zauważmy, że ogół moralnych i prawnych obowiązków, jakie ciążyą na danej osobie ze względu na jej przynależność do konkretnej kategorii zawodu, współwyznacza to, co nazywamy jej *funkcją społeczną*. Natomiast wynikający z tego samego tytułu ogół jej uprawnień współokreśla *pozycję społeczną* danego człowieka w konkretnej zbiorowości. Zwróćmy też uwagę na to, że zarówno funkcja, jak i pozycja społeczna konkretnej osoby, wynikająca z przynależności do określonej kategorii zawodowej, są modyfikowane również jej przynależnością do innych podstawowych kategorii społecznych, tzn. do takich, jak np. kategoria płci, wieku, wykształcenia itp. Różna jest więc nie tylko funkcja i pozycja społeczna, np. nauczyciela ze średnim i wyższym wykształceniem, ale ponadto funkcje i pozycje społeczne ludzi przynależnych do każdej z tych kategorii są

---

¹ Zob. T. Caplow, *The sociology of Work*. Minncapolis 1954, s. 22 i nast.; G. Lefranc, *Histoire du travail et des travaillleurs*, Paris 1957 oraz *Socjologia zawodów*, praca zbiorowa pod red. A. Sarapaty. Warszawa 1965, cz. II.

modyfikowane ich płcią, wiekiem i stażem pracy w danym zawodzie. Inaczej mówiąc: nie tylko czegoś więcej oczekujemy od nauczyciela z wyższym wykształceniem niż od tego ze średnim, ale także od nauczyciela starszego wiekiem i np. o dłuższym stażu pracy. I ze względu na spełnianie przez danego człowieka naszych oczekiwań wobec niego, akceptujemy jego wyższą albo niższą pozycję społeczną.

Należy również dodać, że tak funkcje, jak i pozycje społeczne wynikające z przynależności do danej kategorii zawodowej, ulegają przeobrażeniom wraz z postępującymi zmianami społeczno-ekonomicznymi i kulturowymi. Inna była kiedyś i jest obecnie funkcja i pozycja społeczna np. aktora, nauczyciela, żołnierza zawodowego czy też duchownego.

Z wykonywaniem każdego zawodu łączy się określony *standard* i *styl życia*. Standard życia jest przede wszystkim określony przez dochody, jakie dany zawód pozwala osiągnąć temu, kto go wykonuje i znajduje swój wyraz w sposobie odżywiania i ubierania danego człowieka, w jego warunkach mieszkaniowych, w sposobie spędzania czasu wolnego, w konsumpcji dóbr kulturalnych itp. faktach.

Kiedy mówimy z kolei o stylu życia, to mamy na myśli sposób, w jaki konkretny człowiek spędza życie, który jest m.in. także w pewnej mierze określony warunkami, w jakich wykonuje swój zawód. Można więc wyróżnić style życia będące określone miejscem, w którym wykonuje się konkretne czynności zawodowe (np. styl wiejski, małomiasteczkowy, wielkomiejski), czy też charakterem i rodzajem pracy (np. styl rolniczy, rzemieślniczy, wielkoprzemysłowy, urzędniczy itp.)².

Wykonywany zawód kształtuje wygląd zewnętrzny danego człowieka, a więc m.in. jego sylwetkę, stan fizyczny, higienę osobistą, a także jego sposób zachowania zarówno w poszczególnych sytuacjach związanych z wykonywaniem zawodu, jak i na co dzień. Już po wyglądzie ludzi możemy – nawet poza ich miejscem pracy – co nieco sądzić o ich zawodzie, patrząc np. na ich spracowane albo wypiełgnowane dłonie, zdeformowane albo starannie utrzymane ciało, tandetne albo wykwintne odzienie.

Również po sposobie zachowania ludzi można niekiedy bezbłędnie odgadnąć, jaki zawód wykonują. Na podstawie obserwacji ludzi mówi się np. o lokajskiej grzeczności, dygnitarskiej pewności siebie, mentorskim tonie głosu nauczyciela, świętoszkowatej skromności duchownego – i tego rodzaju zachowania pozwalają domniemywać, jaki jest zawód ludzi, u których ono występuje.

---

² Styl życia – to znamieny dla pewnej zbiorowości ludzkiej lub jednostki „sposób bycia” w społeczeństwie. Szczególnie znaczenie dla tak rozumianego stylu życia mają np. stosunek do pracy zawodowej, budżet czasu wolnego, charakter i rodzaj konsumpcji dóbr materialnych i duchowych itp., zob. *Styl życia. Przemiany we współczesnej Polsce*, pod red. A. Sicińskiego, Warszawa 1978, s. 13 i nast.

Ze względu na istniejące związki między wyglądem zewnętrznym i zachowaniem ludzi, a wykonywanymi przez nich zawodami, ukształtowały się rozmaite *stereotypy* zawodów. Stereotypami zawodów nazywamy takie wyobrażenia o ludziach reprezentujących poszczególne zawody, które są następstwem powierzchownych uogólnień swoistych właściwości psychofizycznych, jakie występują czy też przejawiają się często w wyglądzie zewnętrznym i zachowaniu ludzi wykonujących dany zawód. Spotykamy stereotypy np. lekarza, nauczyciela, oficera, duchownego, urzędnika, ujmujące te zawody w sposób mniej lub bardziej karykaturalny, ukazujący jakieś cechy szczególne, które występują właśnie często u ludzi wykonujących dany zawód.

Od stereotypów zawodów trzeba odróżniać *wzory społeczne*, wynikające z faktu wykonywania danego zawodu, które – najogólniej biorąc – określają wygląd zewnętrzny, standard życia i zachowanie każdego przedstawiciela tegoż zawodu. Wzory społeczne, w przeciwieństwie do stereotypów, mają *normatywny* charakter, czyli ich naruszenie pociąga za sobą zawsze określone sankcje społeczne. Inaczej mówiąc: jeżeli ktoś wygląda lub zachowuje się nie tak, jak powinien ze względu na swój zawód, to spotyka się z określoną dezaprobatą społeczną. Jego zachowanie jest zatem oceniane nagannie.

Jeżeli natomiast ktoś swoim wyglądem lub zachowaniem odbiega od stereotypowych wyobrażeń poszczególnych ludzi o jego zawodzie, np. będąc nauczycielem nie sprawia wrażenia „typowego belfra” – to nie wynikają z tego żadne społeczne konsekwencje. Cóż bowiem dany człowiek może poradzić na to, że nie wydaje się być komuś przedstawicielem tego zawodu, jaki faktycznie wykonuje. Stereotypy zawodów są – jak wszystkie stereotypy – wynikiem uproszczonych uogólnień opartych na przypadkowych doświadczeniach danych ludzi lub są następstwem zasłyszanych sądów przyjmowanych przez nich w bezkrytyczny sposób.

Zauważmy, że zawód już w bardzo odległych czasach stał się kolejną kategorią społeczną po takich kategoriach, jak kategoria płci i wieku. Otóż ludzie na wczesnym etapie swojego rozwoju intelektualnego i społecznego dostrzegli różnicę między kobietą i mężczyzną oraz między dzieckiem, dorosłym i starym człowiekiem. A w związku z tym w zależności od płci i wieku określali funkcje i pozycje społeczne danego człowieka. Kategoria zawodu pojawia się wraz z pierwszymi wielkimi społecznymi podziałami pracy i staje się kolejnym wyznacznikiem funkcji i pozycji społecznych ludzi, a także przyczynia się do pojawiania się warstw społecznych oraz podziałów społecznych. W miarę też postępującego rozwoju społecznego i cywilizacyjnego jest korelowana z kategorią wykształcenia, która oczywiście ulega również rozwojowi.